

Fonaments històrics de la democràcia

Joan Balcells Padullés

PID_00186703

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. Concepcions antigues de democràcia.....	7
2. Concepcions modernes de democràcia: la democràcia liberal.....	11
3. De la democràcia antiga a la moderna.....	15
Bibliografia.....	21

Introducció

La paraula *democràcia* prové etimològicament del grec, de la fusió de *demos* (poble) i *kratos* (poder). Democràcia significa, doncs, una forma de govern en què és el poble qui governa. Amb tot, aquesta definició etimològica del concepte *democràcia* deixa molts dubtes per resoldre. Per exemple, podríem preguntar-nos qui és exactament el *demos*?, qui en forma part?, com participa en la presa de decisions polítiques?, etc. O podríem interrogar-nos també sobre qüestions lligades al component *kratos* (poder): com s'organitza el poder polític d'una manera democràtica?, quins límits té l'exercici del poder?, quina és la seva legitimació?, etc.

Aquestes preguntes no sempre s'han respost de la mateixa manera. Com veurem al llarg d'aquest mòdul, la idea i la pràctica de la democràcia s'han entès de maneres molt diferents en el decurs de la història i s'han anat modificant i construint al llarg del temps. Per aquest motiu, per a copsar quin és l'abast i el significat de la democràcia és necessari recórrer la trajectòria històrica del concepte, analitzar-ne els debats i punts de conflicte, així com els seus èxits i fracassos. En aquest mòdul posarem l'èmfasi en el contrast entre els models antics i moderns de democràcia i estudiarem en particular el sorgiment i desenvolupament d'allò que ha acabat essent el model dominant de democràcia, les anomenades democràcies liberals.

Objectius

Els objectius que treballarem en aquest mòdul són els següents:

- 1.** Reflexionar sobre els fonaments històrics i filosòfics de la idea de democràcia des dels orígens fins al sorgiment i la consolidació de les democràcies liberals.
- 2.** Comprendre les especificitats de les democràcies clàssiques i liberals, i el context polític i social que n'explica el desenvolupament.
- 3.** Identificar i analitzar els punts de debat i de conflicte principals que hi ha hagut al llarg de la història sobre la idea de democràcia des del punt de vista de la teoria de la democràcia i de la història de les idees polítiques.

1. Concepcions antigues de democràcia

Tal com revela l'etimologia de la paraula, el concepte de democràcia té els seus orígens en la **Grècia clàssica**. La paraula *democràcia* apareix documentada per primer cop en l'obra de l'historiador grec Heròdot al segle V aC amb referència a la constitució política d'Atenes. En l'antiguitat, Grècia estava composta per tota una constel·lació de petites ciutats estat (**polis**) que formaven unitats polítiques independents, cadascuna amb el seu sistema de govern propi, i amb un territori i una població molt petits si ho comparem amb els estats moderns. Una de les polis on la democràcia va arrelar amb més profunditat fou l'Atenes dels segles V i IV aC, de ben segur, la democràcia antiga més coneguda.

De totes maneres, cal tenir present que la democràcia, tal com era entesa en l'antiguitat, dista força de com la concebem avui dia.

El *demos* era força restringit. El cos de ciutadans estava format només per homes majors d'edat nascuts de famílies atenenques. Quedaven exclosos de la vida política tant els esclaus, com les dones o els metecs (estrangers). De fet, el percentatge de ciutadans sobre el total de la població arribava amb prou feines a un 10% a l'Atenes del segle IV aC. Això ha fet que alguns estudiosos qüestionin el fet de si la democràcia atenenca es podria considerar legítimament "democràcia" o no.

Amb relació a l'organització del poder, cal destacar que la democràcia atenenca es caracteritzava pel seu **caràcter directe i participatiu**. L'Assemblea¹ estava formada pel conjunt dels ciutadans, els quals gaudien del dret a fer ús de la paraula (*isegoria*) i decidien col·lectivament sobre qüestions cabdals com ara la pau i la guerra, finances, obres públiques, etc. (Finley, 1973, pàg. 18).

⁽¹⁾El dret de poder parlar a l'Assemblea (*isegoria*) era de fet emprat a vegades com a sinònim de democràcia (Finley, 1973, pàg. 19).

Altres institucions

De totes maneres, no tots els ciutadans acudien a l'Assemblea i també hi havia tota una sèrie d'institucions que permetien la governabilitat de la ciutat estat, com el consell dels 500, el Consell dels 50, els Tribunals o els *strategoï*.

Normalment els ciutadans eren escollits per als càrrecs públics a través de sorteig i amb una rotació molt ràpida; s'evitava l'acumulació de càrrecs i es limitava l'exercici de càrrecs públics a un període de temps limitat. El més destacable, però, per comparació a les democràcies modernes era el grau de participació i vinculació dels ciutadans amb els afers públics. Cal tenir en compte que, tal com assenyalen alguns estudis, cada any un ciutadà atenenca de cada sis podria haver tingut algun tipus de participació en el govern de la ciutat (Sabine, 1999, pàg. 38).

De totes maneres, el concepte de democràcia en l'època antiga no gaudia de l'ampli consens que té avui dia com a sistema de govern. Al costat d'elogis com el de Pèricles, trobem també dures crítiques a la democràcia per part de filòsofs i pensadors de primer ordre, d'entre els quals cal destacar els dos grans filòsofs de l'antiguitat: Plató (427-347 aC) i Aristòtil (384-322 aC).

Discurs fúnebre de Pèricles

“La nostra forma de govern no ha d'envejar res les institucions dels pobles veïns, perquè som més aviat uns models que no pas uns imitadors d'altres. De nom és una democràcia, perquè l'administració està en mans, no d'uns pocs, sinó de la majoria. Però si la llei és igual per a tothom en els interessos particulars, és segons la consideració de què gaudeix cada ciutadà en alguna cosa, i no per raó de la seva classe, sinó del seu mèrit personal, que és preferit per a les funcions públiques, com tampoc per pobresa, si un pot fer un servei a l'Estat, no li és un destorb la seva obscura condició social.”

Tucídides, *Història de la Guerra del Peloponès*.

1) **Plató** identificava, entre d'altres, dos grans problemes de la democràcia.

- D'una banda, veia en la democràcia una forma imperfecta de govern en la qual la presa de decisions estava en mans de persones incompetents i ignorants. En contraposició, a la *República*, Plató plantejava una alternativa de govern en la qual el poder estigués en mans dels qui fossin més savis i estiguessin més ben preparats (és a dir, una mena de despotisme il·lustrat).
- D'altra banda, Plató identificava com un dels problemes més greus de les polis gregues la divisió entre diferents faccions i el predomini dels interessos privats per damunt del bé comú. Per a Plató, tota ciutat es dividia en dues: la ciutat dels rics i la dels pobres; la qual cosa es traduïa en lluites constants entre els partidaris d'establir un sistema oligàrquic i els partidaris de constituir un sistema democràtic (és a dir, entre els partidaris de defensar privilegis polítics i econòmics per a uns “pocs” o bé per a uns “molts”).

Per a Plató, l'única manera de garantir l'harmonia i la concòrdia de la polis, era cedir la responsabilitat de govern a una aristocràcia de filòsofs i guardians, capaços d'administrar els afers públics d'acord amb un bon coneixement del bé comú, i no pas d'acord amb interessos parcials.

2) **Aristòtil** associava també democràcia amb inestabilitat: la democràcia constituïa una forma de govern degradada en la qual els ciutadans més pobres governaven en detriment de l'interès comú. La democràcia era, doncs, una forma de govern inestable ja que només obeïa als interessos d'un sector, en lloc d'actuar en benefici de tots. De fet, Aristòtil havia classificat les diferents formes de govern d'acord amb dos criteris:

- segons el nombre de persones que exerceixen el poder (un, pocs o molts) i

- segons amb quina finalitat s'exerceix el poder (per interès propi o d'acord amb el bé comú).

D'aquesta manera, elaborava una tipologia amb sis formes de govern diferents: tres de ben ordenades (monarquia, aristocràcia i *politeia*) i tres de corruptes (tirania, oligarquia i democràcia).

Taula 1. Tipologia clàssica de les formes de govern

		Amb quina finalitat s'exerceix el poder?	
		Interès comú	Interès propi (formes corruptes)
Qui exerceix el poder?	Un	Monarquia	Tirania
	Pocs	Aristocràcia	Oligarquia
	Molts	Politeia	Democràcia

Aristòtil classifica la "democràcia" com una forma de govern corrupta (en contraposició a la *politeia*), en la qual els "molts" governen només pel seu propi interès sense tenir en compte els interessos del conjunt, i en particular, els interessos dels "pocs" (o dels sectors més rics i benestants). Les formes corruptes acaben essent una font de conflictes i d'instabilitat política perquè exclouen determinats grups (com ara els sectors més rics o bé els més pobres) del poder i les decisions polítiques.

Per tal d'evitar l'estat de lluita perpètua entre les diferents faccions (sobretot entre els més rics i els més pobres), Aristòtil proposava com a solució més viable una forma de govern mixt, una combinació de *politeia* i aristocràcia, amb l'objectiu d'equilibrar els diferents sectors socials i esmorteir-ne possibles friccions. La idea del govern mixt, com a forma de garantir la concòrdia política i social, va tenir posteriorment un ampli ressò en la Roma republicana, amb el sistema d'equilibris institucionals entre patricis i plebeus. Aquesta ha estat una de les bases del que es coneix com a **republicanisme clàssic**, que va tenir el seu moment d'esplendor a la Roma republicana², i que va exercir també una notable influència en les ciutats república italianes durant l'època medieval i renaixentista³.

⁽²⁾M. Tul·li Ciceró defineix el concepte de *república* de la manera següent: "la república [res publica] és allò que pertany al poble [res populi], però entès el poble no pas com una agrupació d'homes reunida de qualsevol manera, sinó com una agrupació de molta gent associada pel consentiment respecte del dret i de l'interès comú" (Ciceró, *República*, I, 25).

⁽³⁾En els *Discursos sobre la Primera Dècada de Titus Livi*, Maquiavel (1469-1527) elogia el sistema polític de la Roma republicana; però, a diferència de les teories clàssiques, insistia en què era el dissens i el conflicte entre els diferents sectors socials el que garantia que finalment imperés la llibertat i l'interès comú.

El republicanisme

Res publica, que etimològicament significa 'bé comú', contrasta amb democràcia, que tenia com a connotació només el bé d'una part. (Sartori, 2007, pàg. 177). El republicanisme posa l'èmfasi, d'una banda, en la necessitat d'un fort compromís amb el bé comú (virtut cívica) per tal de garantir la governabilitat de la *res publica*; però de l'altra, també en subratlla la vulnerabilitat. En efecte, la virtut cívica es pot veure fàcilment corrompuda per interessos privats o interessos d'una facció concreta, que poden trencar el sistema d'equilibris entre poble i aristocràcia i conduir cap a una pèrdua de la llibertat col·lectiva. Per aquest motiu, la tradició republicana sol sostenir que el preu de la llibertat és l'eterna vigilància sobre el poder polític.

Sigui com sigui, amb el declivi de la democràcia atenenca, el terme *democràcia* queda associat a una forma de govern esbiaixada i inestable en la qual els interessos de la multitud se sobreposen al bé comú de tota la col·lectivitat.

D'aleshores ençà, el terme *democràcia* desapareix del vocabulari polític, o si apareix serà utilitzat de manera pejorativa per a descriure formes de govern desequilibrades en què l'element popular té un pes excessiu. Tal com diu C. B. Macpherson:

“En la tradición general occidental de pensamiento político, desde Platón y Aristóteles hasta los siglos XVIII y XIX, la democracia se definía como el gobierno de los pobres, los ignorantes y los incompetentes, a expensas de las clases ociosas, civilizadas y ricas.”

Macpherson, 2009, pàg. 21.

No serà fins ben entrat el segle XIX que el terme democràcia recobrarà una certa legitimitat i prestigi; però ho farà per a referir-se a una realitat nova, el que coneixem avui dia com a *democràcies liberals* (Sartori, 2007, pàg. 178).

2. Concepcions modernes de democràcia: la democràcia liberal

Els orígens de la democràcia moderna estan estretament lligats amb el període revolucionari, marcat per la **Revolució Anglesa**, la **declaració d'independència dels Estats Units** i la **Revolució Francesa**, que trencarà amb el sistema de l'Antic Règim i conduirà cap a noves maneres de pensar i d'organitzar el poder polític. Entre mitjan segle XVII i el començament del segle XIX, es va consolidant la idea que per a ser legítim, el poder polític ha d'incorporar d'alguna manera la **voluntat popular**, però la manera com s'havia de concebre aquesta incorporació no era del tot clara: per a alguns calia imitar les fórmules de la democràcia antiga a través de la participació directa en assemblees populars (**Rousseau**); d'altres, en canvi, apostaven per la representació⁴ (tot i que inicialment molt limitada) com a mecanisme per a incorporar la voluntat popular dintre del sistema polític, model que al final ha acabat prevalent.

⁽⁴⁾Per a una anàlisi detallada sobre les implicacions històriques de la idea de representativitat i de govern representatiu, podeu consultar el llibre de Bernard Manin (1997) *The Principles of Representative Government*.

El **pensament polític liberal** ha jugat un paper clau en la renaixença de la democràcia en l'època moderna, per bé que els primers liberals difícilment podrien ser qualificats de democràtics. De fet, com bé diu G. Sartori el liberalisme antecedeix la democràcia moderna (Sartori, 2007, pàg. 236).

Cal entendre el liberalisme polític com un corrent de pensament que sorgeix com a reacció contra els privilegis i l'organització política i social de l'Antic Règim.

Oposat al model d'estat absolutista format arran de la centralització del poder (polític, militar, econòmic) en mans de la monarquia, el liberalisme expressava de fet els interessos d'una **nova classe comerciant i burgesa** cada cop més rica i poderosa que veia com el seu pes social i econòmic no es veia reflectit en l'estructura política. Per a simplificar les coses, podem assenyalar tres fases diferents que marquen l'evolució històrica de l'estat liberal des dels seus orígens, com a reacció al model absolutista, fins a l'actualitat. De fet, aquesta evolució representa, en el fons, la integració, no absent de tensions i conflictes, de tres lògiques diferents (liberal, democràtica, social) que delimiten el significat del que avui dia entenem per democràcia.

Rousseau

Rousseau considerava que la sobirania popular no podia ser representada de cap manera sinó que havia de ser exercida directament. En aquest sentit, afirmava que "el poble anglès creu ser lliure, però s'equivoca; només ho és durant l'elecció dels membres del parlament; un cop escollits, es converteix en esclau, no és res" (*Contracte social*, III, 15). Així mateix, considerava que les condicions per a assolir una democràcia veritable eren molt difícils: caldria un estat molt petit, en què es poguessin reunir i es coneguessin tots els ciutadans, unes condicions socials iguals per a tothom, i una forma de vida austera, per a evitar conflictes d'interessos. En aquest sentit, conclouia que "mai no ha existit una veritable democràcia i mai no existirà" (*Contracte social*, III, 4).

1) Drets civils. La primera fase del liberalisme polític (segles XVII i XVIII) suposa una ruptura amb les institucions, els principis polítics i l' *statu quo* de l'Antic Règim; en especial, la concentració del poder polític en mans de la monarquia absolutista i el sistema de privilegis estamentals⁵. Les noves teories del **contracte social** (Hobbes, Locke), que servien a l'època per a justificar l'existència de l'Estat, marcava una nova manera d'entendre la societat com un acord entre individus lliures i iguals (per bé que, a la pràctica, continuava havent-hi grans desigualtats entre diferents sectors socials). Cal destacar durant aquesta fase el desenvolupament del constitucionalisme com a factor clau per a la consolidació de l'estat liberal; sobretot en dues línies.

- D'una banda, un dels objectius perseguits per la doctrina constitucionalista liberal era limitar el poder polític de tal manera que es poguessin evitar formes de govern de caràcter despòtic o arbitrari⁶. En aquest sentit, una de les obsessions del liberalisme polític serà pensar mecanismes que eliminessin la concentració excessiva de poder i que permetin un major control i fiscalització sobre l'acció de govern. Un dels exemples clàssics que il·lustra aquesta idea és la **divisió de poders** (executiu, legislatiu, judicial) proposada per Montesquieu (1689-1755). L'altra gran preocupació liberal es refereix a la defensa dels drets civils necessaris per a la **llibertat individual** (com per exemple, la llibertat de pensament i creences, el dret a la propietat, el dret a poder contraure contractes vàlids, el dret a ser jutjat d'acord amb unes garanties judicials bàsiques, etc.). Aquests drets representaven una forma de protegir l'individu enfront del poder públic de l'Estat (llibertats negatives, en la terminologia d'Isaiah Berlin). Però, d'altra banda, també eren la base sobre la qual reforçar i protegir un nou sistema econòmic (el model productiu capitalista) que trencava amb l'economia de l'Antic Règim, i que obeïa als interessos d'una incipient classe burgesa i comerciant cada cop més poderosa.
- Aquest primer liberalisme, tanmateix, difícilment pot ser qualificat de democràtic. L'èmfasi recau en el control del poder polític i en les llibertats individuals, però només accepta una participació ciutadana molt limitada (condicionada sovint a la possessió d'un determinat nombre de propietats) i no garanteix una igualtat efectiva dels drets individuals (per exemple, difícilment es pot gaudir del dret de llibertat d'expressió o de pensament si prèviament no es garanteix una educació bàsica per a tots els individus). Aquestes tensions internes portaran cap a una segona fase del liberalisme polític, en la qual la lògica liberal entrarà en contacte i en conflicte amb les lògiques democràtica i social, i haurà d'adaptar-se i donar resposta a nous reptes i reivindicacions.

2) Drets polítics. La transició de l'Estat liberal a l'Estat liberal democràtic està marcada pel reconeixement de tota una sèrie de drets polítics que introdueixen la participació popular en la discussió i direcció dels afers públics. D'entre aquests drets, cal fer especial menció, d'una banda, al **sufragi universal** (tot i

⁽⁵⁾L'assaig d'Emmanuel Sieyès "Què és el Tercer Estat?" (1789), escrit en el context de la Revolució Francesa, constitueix un testimoni històric de denúncia contra els privilegis de la societat estamental.

⁽⁶⁾En un famós passatge del Segon Tractat sobre el Govern Civil, John Locke critica la concepció del contracte social de Hobbes, en la mesura que hi veu una justificació de l'absolutisme. Per a superar l'estat de misèria i guerra contínua de l'estat de naturalesa, Hobbes sosté que tot individu racional acceptaria sotmetre's a l'autoritat d'un poder fort, concentrat en l'estat (el Leviathan), capaç de garantir l'ordre social. Per a Locke, si el poder polític no està limitat per la llei, acaba essent pitjor el remei que la malaltia: "this is to think that men are so foolish, that they take care to avoid what mischiefs may be done them by pole-cats, or foxes; but are content, nay, think it safety, to be devoured by lions" (capítol VII, §93).

que inicialment només masculí), que eixamplava les bases socials de la participació política, i de l'altra, a tota una sèrie de drets i **llibertats polítiques** (associació, sindicació, manifestació, etc.) que oferien als ciutadans la possibilitat d'organitzar-se per a defensar els seus interessos. Aquest procés de "democratització" de l'Estat liberal, que tindrà lloc durant els segles XIX i el començament del XX, s'explica sobretot per la pressió exercida per part d'aquells sectors socials que quedaven exclosos del procés polític (sobretot per les mobilitzacions de les classes treballadores). Amb l'ampliació del sufragi, naixerà el que es coneix com a **política i democràcia de masses**.

La integració de la lògica liberal (que posava en primer terme els drets i llibertats individuals) i la democràtica (amb un major èmfasi en la inclusió i la igualtat) no ha estat fàcil.

De fet, alguns autors liberals veien en la democràcia el perill d'una nova forma de govern despòtic que podria conduir cap a una "**tiranía de la majoria**" que posés en risc els drets i llibertats individuals de determinades minories.

En aquest sentit, cal mencionar l'obra de **Tocqueville** (1805-1859) i de **John Stuart Mill** (1806-1873), els quals, tot i acceptar l'avenç imparable de la democràcia també alertaven dels perills potencials d'una democràcia de masses. Stuart Mill, fins i tot, malgrat defensar el govern representatiu, recomanava un sistema de vot desigual en què l'electorat més competent i millor format tingués un major pes.

3) Drets socials. Podem destacar, finalment, una tercera fase en la qual es garanteixen des dels poders públics tota una sèrie de drets socials (educació, sanitat, sistema de seguretat social, etc.), i uns certs principis d'**igualtat**, **redistribució** i **seguretat socioeconòmica**, per tal d'assegurar unes condicions de vida mínimes per a tots els ciutadans. Aquesta component social de l'estat es

La tiranía de la majoria

En l'obra *La democràcia a Amèrica* (1835), Tocqueville assenyala que la democràcia corre el perill de convertir-se en una tiranía de la majoria que acabi anul·lant el pluralisme, la diversitat, i els drets i les llibertats dels individus en nom de la col·lectivitat. Tant Tocqueville com Stuart Mill són testimonis de les contradiccions i els canvis socials del seu temps; després del període revolucionari, tant l'un com l'altre veuen inevitable l'ascens de la democràcia, però alhora són conscients dels perills que comporta i que identifiquen amb l'obertura de la política a les masses, sobretot perquè veuen la població poc preparada i fàcilment manipulable. Un govern de la majoria sense límits, sense controls, pot ser tan perjudicial o més que un govern tirànic exercit per un dèspota.

remunta al final del segle XIX, amb la introducció de les primeres polítiques de seguretat social a Alemanya, tot i que tindrà el seu moment d'auge a partir de la Segona Guerra Mundial, amb el desenvolupament de l'estat del benestar.

Aquesta "socialització" de l'estat liberal va ser en bona mesura fruit del gran pacte social entre capital i treball a partir de la segona postguerra, en què el capital acceptava la intervenció de l'estat en l'economia (en forma de regulació laboral, drets socials, fiscalitat progressiva, etc.) i les organitzacions de treballadors s'allunyaven de la via revolucionària per a acceptar un marc democràtic de negociació contínua.

Els drets socials posen de manifest el compromís de la democràcia amb la igualtat, però no només una igualtat jurídica (igualtat de tots els ciutadans davant de la llei) o política (igualtat en el repartiment del poder polític) sinó també una certa igualtat en les condicions socials i econòmiques per tal que tots els ciutadans puguin gaudir realment de les llibertats civils i polítiques. En efecte, de poc serveix garantir el dret de participar en la vida política si a l'hora de la veritat (per motius d'educació, temps o mitjans) només una minoria és capaç d'exercir-la.

L'informe Beveridge

Després de la greu crisi econòmica dels anys trenta i dels nefastos efectes que va tenir sobre el nivell de vida de la població, el Govern britànic va encarregar una recerca per donar resposta a la situació crítica que es vivia en aquells moments. El resultat va ser l'anomenat informe Beveridge (1942), titulat *Report to the Parliament on Social Insurance and Allied Services* i liderat per l'economista William Beveridge, el qual reivindicava el paper actiu de l'estat a l'hora de lluitar contra els cinc grans mals de l'època: la pobresa, la malaltia, la ignorància, la misèria i l'atur. Aquest document va ajudar a posar les bases de l'estat del benestar a Europa després de la Segona Guerra Mundial, amb una major intervenció de l'estat en la vida del ciutadà per tal de garantir unes condicions materials mínimes.

3. De la democràcia antiga a la moderna

Analitzarem a continuació algunes diferències bàsiques entre les concepcions antigues i modernes de democràcia per tal de copsar-ne el canvi de significat. Per a fer-ho ens centrarem en quatre dimensions clau: la participació, la inclusió, l'extensió i l'expansió. Com veurem, algunes d'aquestes qüestions continuen essent avui dia motiu de controvèrsia.

1) Participació: de la democràcia directa a la democràcia representativa

- La **democràcia antiga** és un tipus de democràcia directa, basada en la participació **directa** dels ciutadans en l'administració de la polis. Això donava peu a una configuració horitzontal de la política, en la qual governats i governants s'anaven alternant per torns (Sartori, 2007, pàg. 169).
- Les **democràcies modernes**, en canvi, són democràcies de tipus **representatiu**, en les quals els ciutadans escullen a través d'unes eleccions els representants polítics que s'ocuparan de la deliberació política i dels afers públics.

Tot i que la representació no era desconeguda en el món antic, sí que és veritat que la **democràcia representativa** ha estat una de les grans aportacions de l'època moderna i una de les claus per a adaptar la democràcia de petita escala (com era el cas de les polis gregues o de les ciutats república) a les exigències dels grans estats moderns, amb una població molt superior.

Tot i que les democràcies actuals són democràcies representatives, també existeixen algunes formes de democràcia directa en les quals els ciutadans, tot i que d'una manera limitada, poden participar directament en la presa de decisions polítiques.

La llibertat dels moderns

En la coneguda conferència titulada "De la llibertat dels antics comparada amb la dels moderns" (1819), Benjamin Constant sostenia que la llibertat dels antics estava lligada a la participació política directa en els afers públics i es considerava compatible amb la submissió de l'individu a la col·lectivitat. La llibertat dels moderns, en canvi, es fonamenta en la independència privada i en les llibertats civils de l'individu. D'acord amb Constant, doncs, la gran contribució de l'època moderna ha consistit a situar l'individu i les llibertats individuals en un lloc preferent, com a límit en l'exercici del poder polític. Si el perill de la llibertat dels antics és que se sacrifiqui l'esfera privada en nom de la col·lectivitat, el perill de la llibertat dels moderns és que una preocupació excessiva pels interessos particulars pot portar cap a una renúncia del control sobre el poder polític i cap a una pèrdua de llibertat política.

La democràcia directa s'ha vist sovint com una forma de fer més propera la política als ciutadans o fins i tot com una solució davant de la crisi que pateixen les democràcies representatives actuals (apatia política, descontentament amb les institucions polítiques, baixa participació electoral, etc.) a través de fer el procés polític més actiu i participatiu per al ciutadà. Els ideals d'una democràcia més participativa s'han vist reviscolats amb l'aparició de **noves tecnologies** que podrien facilitar la participació directa del ciutadà en els processos polítics (per exemple, a través de referèndums electrònics). De totes maneres, aquestes iniciatives es veuen més aviat com un complement per a la democràcia representativa més que no pas com un substitut. La democràcia directa, tal com subratllen els seus crítics, té, de fet, les seves limitacions ja que, per exemple, pot dificultar l'agilitat a l'hora de prendre decisions i pot suposar per al ciutadà costos en termes superiors de temps i de dedicació.

Exemple

El referèndum constitueix un dels exemples clàssics de democràcia directa. Alguns països com Suïssa tenen una llarga tradició de democràcia directa tant en l'àmbit local com estatal. El referèndum pot ser un bon instrument per a promoure el debat públic entre la ciutadania més enllà de les institucions de la democràcia representativa, però cal que compleixi uns condicionants mínims (com per exemple una formulació clara de la pregunta o un context que afavoreixi la reflexió i la deliberació ben informada) per a evitar alguns dels seus riscos.

2) Inclusió: de la ciutadania restringida al sufragi universal

Tot i que les democràcies antigues eren potser democràcies de major intensitat (amb una alta participació dels ciutadans en l'administració dels afers públics), també és cert que la ciutadania quedava molt restringida. La majoria de la població (dones, esclaus, metecs) quedaven exclosos de la vida política de la ciutat.

Una de les batalles que s'han lliurat en les democràcies modernes ha estat precisament la pressió per a eixamplar la ciutadania política, des d'un sufragi restringit de tipus censatari (limitat a aquells ciutadans que tinguessin certes propietats o un determinat nivell de renda) o d'algun altre tipus (per exemple, per raons de nivell intel·lectual o educatiu) fins a l'assoliment del **sufragi universal**.

De totes maneres, cal tenir en compte que el sufragi universal ha estat al capdavall un fenomen molt recent. Fins ben entrat el segle XX, no s'ha generalitzat de manera efectiva el dret de vot a sectors socials com ara les dones o

El sufragi femení

Alguns països pioners en la introducció del sufragi universal masculí, com França (1848) o Suïssa (1848), no han reconegut el dret de vot de les dones fins al cap d'un segle més tard. Alguns dels motius que s'adduïen per a no acceptar el sufragi femení eren la manca de coneixement sobre temes polítics, la menor capacitat intel·lectual o la supeditació a l'home cap de família. El moviment de les sufragistes va tenir un paper rellevant en la lluita contra la discriminació sexista en el dret de vot. A partir de la Primera Guerra Mundial, amb la participació activa de la dona en el sistema productiu arran de l'escassetat de mà d'obra, va començar a estendre's el sufragi femení.

algunes minories ètniques (com per exemple, la població afroamericana als EUA; a l'Àfrica del Sud no es va garantir el sufragi universal fins al 1994, quan es va posar fi a la segregació racial).

El tema de la **inclusió** continua essent avui dia un tema de debat, potser no tant per motius de sufragi (tot i que també, per exemple en relació amb el dret a vot i la immigració), sinó per a integrar, donar veu i fer més visibles dins de la societat col·lectius i minories que fins ara havien estat marginades de l'esfera pública. Això ha donat peu, per exemple, a qüestionar els sistemes de representació i a introduir mesures com ara polítiques de quotes per a assegurar la representativitat d'alguns col·lectius (com per exemple, les quotes per a dones o per a determinades minories ètniques), la introducció de mètodes federals, sobretot en estats plurinacionals, per a integrar minories concentrades en part del territori de l'estat (com és el cas del Canadà), o l'adopció de mesures integradores per a afavorir l'acomodació de cultures diverses dintre d'una mateixa societat.

3) Extensió: de la polis a l'estat modern

Des de l'inici, la democràcia s'ha associat a una forma de govern de tipus assembleari en la qual els ciutadans exercien directament la responsabilitat d'autogovernar-se. D'aquesta manera, s'identificava la democràcia amb un **fenomen eminentment local**, que requeria una contínua implicació i participació per part del cos de ciutadans i que, per tant, resultava incapaç de donar resposta als reptes que plantejava la governabilitat dels nous estats moderns amb una població i un territori molt més grans que els de les petites ciutats estat. De fet, molts autors liberals havien descartat la democràcia, entesa a la manera dels antics, com una forma de govern irrealitzable (Madison, *Federalist X*).

La Revolució Americana i els *Federalist Papers*

La Revolució Americana, que va tenir lloc a l'última meitat del s. XVIII, va suposar la ruptura de les tretze colònies de l'Amèrica del Nord amb l'Imperi Britànic. Les causes de la revolució són múltiples, però un dels lemes que adquireix gran ressò és l'argument del *no taxation without representation*: els colons americans consideraven que els impostos pagats a l'imperi eren injustos ja que, en realitat, no gaudien de cap mena de veu ni de representació en el sistema polític britànic. L'enfrontament entre les colònies i l'imperi va posar de manifest les diferències entre la vella Europa, amb una societat jeràrquica, estratificada i amb encara vestigis de les tradicions feudals, i un nou món de petits propietaris sense aristocràcia. La declaració d'Independència (1776), atribuïda a T. Jefferson (1743-1826), recollia l'afirmació que tots els homes neixen igual i amb els mateixos drets, i justificava la ruptura amb la monarquia britànica i el dret a revoltar-se contra la tirania. Tanmateix, aquestes proclames en favor de la igualtat i de la llibertat plantejaven un gran repte als nous estats americans: un cop eliminat el jou britànic, com calia organitzar-se políticament?

El procés d'elaboració de la Constitució americana, de fet, es va moure entre dues aigües: d'una banda, es proposava la creació d'un sistema polític compromès amb els principis democràtics (com ara la igualtat o el reconeixement de tota una sèrie de drets naturals); però de l'altra, intentava limitar i contenir la democràcia mateixa per tal de garantir la governabilitat del nou sistema i evitar que el poder polític caigués en mans de la massa popular i es convertís en una "tirania de la majoria" (és a dir, una majoria que acabés oprimint els drets de les minories, i més en concret, els sectors propietaris més benestants). Aquestes reflexions queden magistralment recollides en els *Federalist Papers*, un conjunt de 85 articles escrits entre els anys 1787 i 1788 per Alexander Hamilton, John Jay i James

Martin Luther King

Amb la *National Voting Act* (1965) se suprimien als Estats Units tota una sèrie de restriccions a l'hora de votar que, a la pràctica, havien exclòs del vot bona part de la població afroamericana dels estats del sud. Cal entendre aquesta reivindicació dins del context del moviment afroamericà per als drets civils, especialment actiu entre els anys cinquanta i seixanta, amb figures polítiques destacables com la de Martin Luther King. En un famós i emotiu discurs pronunciat el 1963, conegut per les seves primeres paraules ("I have a dream..."), King reclamava una societat sense discriminacions de tipus racial.

Madison, sota el pseudònim de *Publius*. Van ser publicats en diferents diaris de l'estat de Nova York amb l'objectiu d'incitar els ciutadans a ratificar la Constitució dels Estats Units, redactada a Filadèlfia l'estiu de 1787. Un dels articles més coneguts és el número deu, escrit per James Madison (1751-1836). Madison rebutja la "democràcia pura" (és a dir, una democràcia de tipus directe, "consistent en un petit nombre de ciutadans que es reuneixen i administren el govern en persona"), arran del seu caràcter inestable i turbulent i del perill que acabi degenerant en una "tirania de la majoria", i proposa en canvi un govern de tipus representatiu (que anomena *republicà*). En contra dels teòrics com Montesquieu que afirmaven que les repúbliques només eren possibles en petites comunitats, que ampliar les dimensions de la república (i, per tant, augmentar el nombre d'interessos econòmics, religiosos, socials, etc. dins l'escenari polític) constitueix una garantia per a evitar el despotisme de la majoria.

El canvi d'escala de la democràcia ha implicat tota una sèrie de conseqüències, sobretot un grau de pluralisme més elevat i una major visibilitat política i social del conflicte (Dahl, 1992, pàg. 259-266).

- D'una banda, el fet que l'estat abasti en general un territori més ampli i una població més nombrosa ha comportat una major diversitat i heterogeneïtat del *demos* (en termes culturals, religiosos, lingüístics, socioeconòmics, etc.) si ho comparem amb les polis democràtiques gregues, més petites i homogènies.
- De l'altra, aquesta diversitat s'ha traduït en una presència social i política del conflicte, i en una acceptació de les divisions polítiques i de la pluralitat com un tret característic de les societats modernes.

Amb tot, la identificació de democràcia amb els límits de l'estat està essent avui dia posada en qüestió. Alguns fenòmens lligats amb la **globalització** (com, per exemple, els riscos ecològics, les fluctuacions de l'economia mundial, etc.) obliguen a plantejar una nova dimensió de la política que va més enllà de l'estat entès com a unitat política sobirana. Això posa damunt la taula la necessitat de repensar la idea de democràcia per a donar resposta als nous reptes i desafiaments globals, tal com veurem en el mòdul 4, per exemple, a través de promoure processos democràtics supraestats en el si d'organitzacions transnacionals o internacionals (Held, 2006).

4) Expansió: el domini global de la democràcia com a legitimació del poder polític

En les últimes dècades, el model liberal democràtic ha experimentat un doble efecte: el que alguns analistes com el sociòleg Anthony Giddens (1999, pàg. 85) han anomenat la "paradoxa de la democràcia".

- D'una banda, la democràcia s'ha anat expandint pel planeta a través de diferents **onades democratitzadores** (tot i que, cal remarcar que hi ha diferents graus i llinars de democratització: en línies generals, els països desenvolupats gaudeixen d'uns índexs de qualitat democràcia més elevats).
- Mentre que, de l'altra, les democràcies més madures i avançades coexisteixen amb un fenomen notable de **desil·lusió i desencantament** envers la pràctica política de la democràcia.

En bona mesura, aquest descontentament es pot explicar per la distància entre les expectatives que desperta la idea de democràcia (en termes de justícia, igualtat, llibertat, autogovern, etc.) i les limitacions de la realitat.

En el seu llibre *El futuro de la democracia*, el filòsof Norberto Bobbio (1984) assenyala algunes de les promeses no complertes de la democràcia, encara avui vigents, com ara, entre d'altres, la manca de transparència del poder polític o la persistència d'oligarquies en les diferents esferes de poder. Amb tot, la democràcia sembla haver guanyat la batalla de la legitimitat. Amb el descrèdit de formes de govern no democràtic (oligarquia, aristocràcia hereditària, etc.) i el fracàs d'ideologies alternatives a la democràcia liberal (nazisme, feixisme, comunisme soviètic), les idees democràtiques constitueixen avui dia una de les bases indispensables per a la legitimació del poder polític, per bé que són múltiples també els reptes i els perills als quals ha de fer front. Offe & Scmitter (1995), per exemple, en destaquen alguns com la intolerància religiosa, les greus desigualtats econòmiques, els conflictes ètnics, les fronteres i identitats en disputa, etc.

Onades democratitzadores

El politòleg Samuel Huntington (1994) ha analitzat l'expansió de la democràcia en tres onades diferents. La tercera onada, iniciada l'any 1974, ha portat cap a una àmplia majoria d'estats organitzats com a democràcies electorals: si el 1974 només un 27% dels estats eren democràcies electorals, el 2008 ho eren un 62%. Alguns analistes, com Larry Diamond (2003), fins i tot sostenen que a llarg termini serà possible aconseguir una expansió total del model democràtic.

Bibliografia

- Berlin, I.** (1998). *Cuatro ensayos sobre la libertad*. Madrid: Alianza.
- Bobbio, N.** (1984). *El futuro de la democracia*. Barcelona: Plaza & Janés.
- Dahl, R. A.** (1992). *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.
- Diamond, L.** (2003). "¿Puede el mundo entero ser democrático? Democracia, desarrollo y factores internacionales", *Revista Española de Ciencia Política* (núm. 9, pàg. 9-38).
- Dunn, J. (ed.)** (1995). *Democracia. El viaje inacabado (508 a.C.-1993)*. Barcelona: Tusquets.
- Finley, M. I.** (1984). *El sistema de govern en el món antic*. Barcelona: Editorial Empúries.
- Giddens, A.** (1999). *Un mundo desbocado*. Madrid: Taurus.
- Held, D.** (2006, 3a. ed.). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Holden, B.** (1993). *Understanding liberal democracy*. NY: Harvester Wheatsheaf.
- Huntington, S.** (1994). *La tercera ola. La democratización a finales del siglo XX*. Barcelona: Paidós.
- Manin, B.** (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macpherson, C. B.** (1982). *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza.
- Marshall, T. H.** (1950). *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Offe, C.; Schmitter, Ph.** (1995). "Las paradojas y dilemas de la democracia liberal". *Revista Internacional de Filosofía Política* (núm. 6, pàg. 5-30).
- Pettit, P.** (1999). *Republicanism: una teoría sobre la libertad y el gobierno*. Barcelona: Paidós.
- Requejo, F.** (1990). *Las democracias*. Barcelona: Ariel.
- Sabine, G.** (1999). *Historia de la teoría política*. Madrid: FCE.
- Sartori, G.** (2007). *¿Qué es la democracia?*. Madrid: Taurus.
- Touchard, J.** (1977). *Historia de las ideas políticas*. Madrid: Tecnos.
- Vallespín, F.** (ed.). 1990-1994. *Historia de la Teoría Política* (6 vol.). Madrid: Alianza.

